

FANTASTIK NASRDA BADIY MOTIVNING ADABIY-ESTETIK FUNKSIYASI

Yuldoshova Shaxnoza Azimboyevna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti mustaqil tadqiqotchisi O'zbekiston,
Tashkentshaxnozayuldoshova1991@gmail.com 0009-0009-9553-6353

Annotatsiya: Maqolada badiiy motiv va uning badiiy asarda qo'llanilishi, funksiyalari, syujet yaratishdagi vazifalari, turli janrlardagi motivlarni tahlil qilishda qo'llaniladigan manbalar va zamonaviy fantastika adabiyotidagi motivlarning asosiy guruhlariga to'xtalindi.

Kalit so'zlar: motiv, funksiya, syujet liniyasi, folklor motivlar, mifologik motivlar, ekologik motivlar, fentezi motivlari.

LITERARY-AESTHETIC FUNCTION OF THE LITERARY MOTIF IN FANTASTIC PROSE

Yuldoshova Shakhnoza Azimboyevna

independent researcher of Uzbekistan State World Languages University, Uzbekistan, Tashkent
shaxnozayuldoshova1991@gmail.com 0009-0009-9553-6353

Abstract: This article examines the use of artistic motifs in fiction, exploring their functions and contributions to plot development. The analysis draws upon a range of literary sources to investigate the different types of motifs employed in modern fiction, including those derived from folklore, mythology and fantasy.

Keywords: motif, function, plot line, folklore motifs, mythological motifs, ecological motifs, fantasy motifs.

Adabiyotshunoslikda motiv – badiiy matnning minimal semantik birligi, asar mazmunini yaratishda muhim rol o'ynaydigan takrorlanuvchi element (obraz, vaziyat, g'oya)dir. Motivlar ham ochiq, ham yashirin bo'lishi mumkin, ular turli xil o'zgarishlarga uchrab takrorlanishi va yangi ma'nolar kasb etishi mumkin. Hozirgi vaqtda olimlarning bir asar doirasidagi, u yoki bu muallif yoki adabiy oqim asarlaridagi doirasida motivlarni tahlil qilishga, shuningdek, motiv tahlilining nazariy asoslarini ishlab chiqishga bag'ishlangan anchagina ilmiy asarlari mavjud. Bularga, birinchi navbatda, A. Veselovskiy, B. Tomashevskiy, V. Shklovskiy, V. Propp, O. Freydenberg, U. Fridmen, C. Levi-Strous, A. Skaftymov, B. Putilov, G. Krasnov, V. Tyupa, L.V. Garmash kabi yirik tadqiqotchilarning asarlari kiritiladi.

Fantastika janr sifatida muallif o'ziga xos dunyo yaratishda foydalanishi mumkin bo'lgan keng mavzu va obrazlarga egadir. Bunda muhitni shakllantiruvchi, syujetni rivojlantiruvchi va xarakterlarni ochib beruvchi motivlar asosiy o'rin tutadi.

Badiiy matnda motivning vazifalariga to'xtaladigan bo'linsa, adabiy asardagi motiv shunchaki takrorlanuvchi bezak elementi emas, balki quyidagi ko'pgina funktsiyalardan birini bajaradigan asosiy element sanaladi. Masalan,

1) Ma'no yaratish: Motivlar asarning chuqur ma'nosini shakllantirishga xizmat qiladi. Ular alohida epizodlarni bir butunga bog'lab, muallif tomonidan taqdim etilgan badiiy dunyoning yaxlit manzarasini yaratadilar. Masalan, romandagi yolg'izlik motivi inson mavjudligi haqidagi chuqur falsafiy fikrlarni aks ettirishi mumkin.

2) Syujetni rivojlantirish: Motivlar syujetning harakatlantiruvchi kuchi sifatida, voqealar rivoji uchun ma'lum bir yo'nalishni belgilaydilar, asar konfliktini va yechimlarini keltirib chiqaradilar. Masalan, qasos motivi butun asarning markaziy konfliktiga aylanib, voqealarni syujet liniyasida rivojlantirishi va yechimga olib borishi mumkin.

3) Qahramonlarning shaxsiyatini ochib berish: Motivlar asar qahramonlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Badiiy motiv asarda qahramonlarning ichki dunyosi, istaklari, qo'rquvlari va orzularini aks ettiradi. Masalan, suvning takrorlanuvchi motivi qahramonning poklanish yoki muammolardan qochish istagini anglatishi mumkin.

4) Badiiy asarning muhiti(sharoiti) yaratish: Motivlar asarning muayyan muhitini yaratadi. Ular o'quvchida ma'lum his-tuyg'ular va uyushmalarni uyg'otadi. Masalan, tunning motivi ko'pincha sir, qo'rquv yoki melanxolik, g'amginlik va tushkunlik bilan bog'liqlik beradi.

Shuningdek, turli janrdagi motivlarni tahlil qilish turli xil manbalarga tayaniladi. Masalan:

● Xalq og'zaki ijodi: Xalq og'zaki ijodida ko'pincha tabiat hodisalari, hayvonlar va sehrli narsalar bilan bog'liq takrorlanuvchi motivlar mavjud. Ushbu motivlar chuqur arxetipik ma'noga ega. Misol tariqasida tabiiy hodisalarni olish mumkin. Quyosh va oy -- yorug'lik, hayot, o'lim, qayta tug'ilish, hayotning aylanma tabiatini anglatadi. Suv esa, hayot, poklanish, ongsiz, his-tuyg'ularni ifodalaydi. Daraxt - hayot, o'sish, donolik ramzi, osmon, yer va yer osti dunyosini bog'laydigan dunyo daraxti. Olov - hayot, ehtiros, o'zgarish, poklanish, ilohiylik ramzi bo'lsa, shamol o'zgarish, erkinlik, ruhiy izlanish ramzi bo'lib keladi. Hayvonlardan - ilon donolik, vasvasa, o'zgarish, ongsizlikning ramzi bo'lsa, qush ruhning ramzi, erkinlik, ilohiy ilhom, boshqa dunyodan kelgan xabarchidir.

Folklor motivlari umumjahonlilik va barcha madaniyatlarda mavjud chuqur arxetiplarni aks ettirishi, simvolizm- timsolliligi ya'ni, to'g'ridan-to'g'ri tasvirlab bo'lmaydigan murakkab g'oyalar va tushunchalarni ifodalashi, funktsionalligi ya'ni, dunyoni

tushuntirish, madaniy qadriyatlarni yetkazish va ta'lim berishga xizmat qilishi bilan badiiy adabiyotda muhim o'rin tutadi.

Xalq og'zaki ijodidagi motivlarni tahlil qilish ajdodlarimizning dunyoqarashini, ularning hayot, o'lim, ezgulik va yovuzlik haqidagi tasavvurlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

● Klassik adabiyot: Klassik va mumtoz adabiyotdagi motivlar ko'pincha muhabbat, o'lim, yolg'izlik va hayot mazmuni kabi abadiy mavzular bilan bog'lanadi. Klassik adabiyotda va mumtoz adabiyot inson tafakkuri va tajribasining eng boy xazinasini bo'lib, unda muhabbat, o'lim, yolg'izlik, hayot mazmunini izlash motivlari o'zaro murakkab qoliplarga singib ketgan. Asrlar davomida o'tadigan bu abadiy mavzular bizga o'zimizni va atrofimizdagi dunyoni yaxshiroq tushunishga imkon beradi. Masalan, klassik adabiyotlarda uchraydigan shartsiz sevgi motivi olinsa, L.N.Tolstoyning "Anna Karenina" asarida Annaning Vronskiyga muhabbati inson hayotini o'zgartira oladigan ehtirosli, ammo buzg'unchi kuch timsoliga aylanadi. Sevgi sinov sifatida esa, Shekspirning "Romeo va Juletta" tragediyasida sevgi yoshlarning fojiali o'limiga sabab bo'lib, shaxsiy tuyg'ular va ijtimoiy konventsional o'rtasidagi kurash ramzidir.

Shuningdek, klassik adabiyotdagi sayohat - o'z-o'zini kashf qilish, ruhiy rivojlanish, to'siqlarni yengib o'tish ramzi bo'lsa, qo'zg'olon esa, mavjud tartib bilan kelishmovchilik ramzi, erkinlik istagi kabi motivlar keng tarqalgandir.

Klassik adabiyotdagi motivlarni tahlil qilish inson tabiatini, uning intilishlari va qo'rquvlarini yaxshiroq tushunish imkonini beradi. Shuningdek, motivlar klassik asarlarning dolzarbligini va ularning zamonaviy madaniyat uchun ahamiyatini baholashga yordam beradi.

● Zamonaviy adabiyot: Zamonaviy mualliflar ko'pincha dolzarb muammolar va tendentsiyalarni aks ettiruvchi yangi, eksperimental motivlardan foydalanadilar. Zamonaviy adabiyot mumtoz adabiyotdan yangilik kiritish va tez o'zgarib borayotgan dunyoni aks ettirish istagi bilan ajralib turadi. Mualliflar shakl, til va mavzu bo'yicha tajriba o'tkazib, ko'pincha an'anaviy janrlardan oshib ketadigan asarlar yaratadilar. Zamonaviy adabiyotning bir qancha o'ziga xos motivlari mavjud bo'lib ularga quyidagilarni na'muna qilish mumkin.

Postmodernizm va intertekstuallik - zamonaviy mualliflar iqtiboslar, tashbehtar, parodiyalardan faol foydalanadilar, uslublar va janrlarni aralashtirib, boshqa matnlar bilan doimiy ravishda muloqot qiladigan asarlar yaratadilar.

Shaxs va gender - gender, shahvoniylik, milliy va madaniy o'ziga xoslik masalalari zamonaviy adabiyotda markaziy o'rinni egallaydi. Mualliflar shaxsiyatning turli shakllari va ularning inson hayotiga ta'sirini o'rganadilar. Texnologiya va virtual haqiqat motivi - texnologiyaning rivojlanishi zamonaviy adabiyotlarda sun'iy intellekt, virtual haqiqat,

ijtimoiy tarmoqlar va ularning inson ongi va munosabatlariga ta'siri mavzulari orqali o'z aksini topgan. Ekologiya va ijtimoiy muammolar - zamonaviy mualliflar ekologiya, global isish, ijtimoiy adolatsizlik, migratsiya va boshqa dolzarb masalalarni badiiy adabiyotda motiv sifatida faol ravishda ko'tarmoqdalar. Zamonaviy adabiyot zamonaviy voqelikni aks ettiradi va biz yashayotgan dunyoni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Badiiy matndagi motiv quyidagi funksiyalarini ajratish mumkin:

Fantastik nasrda motivlarning asosiy 5 ta guruhlari bo'lib, ular:

1. Mifologik motivlar: xudolar, jinlar, afsonaviy mavjudotlar (ajdarlar, bir shoxlilar, fenikslar), taqiqlangan bilimlar, artefaktlar, sehrlil narsalar, kosmogonik miflar, dunyoning yaratilishi, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi abadiy kurash tsikllari kabilardir.

2. Ilmiy-fantastik motivlar: kelajak, texnologiya, kosmik sayohat, sun'iy intellekt, robotlar, kiborglar, genetik tajribalar, klonlash, parallel dunyolar, o'lchovlararo sayohatkabilar.

3. Fantezi motivlari: sehr, jodu, sehrlil mavjudotlar, o'rta asr atmosferasi, qal'alar, ritsarlar, ertakdagi mavjudotlar (elflar, gnomlar, orklar), xazina ovlari, sehrlil artefaktlar.

4. Dahshat va mistika: yovuz ruhlar, arvohtar, vampirlar, la'natlar, jodugarlik, qorong'u kuchlar, kultlar, tashlandiq joylar, vahimali muhitlar.

5. Ijtimoiy-falsafiy motivlar: jamiyat, hokimiyat, totalitarizm muammolari, inson tabiati, yaxshilik va yomonlik, hayotning ma'nosi, o'zini topish.

Fantastik nasrda badiiy motivlarning funksiyalariga quyidagilarni kristish mumkin:

□ Noyob dunyo yaratish: motivlar muallifga harakat sodir bo'ladigan o'ziga xos atmosfera va dunyoni yaratishga yordam beradi.

□ Syujetni rivojlantirish: motivlar syujetning harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, ziddiyat va intriga keltirib chiqaradi.

□ Qahramonlarni ochish: motivlar qahramonlarning motivlarini, ularning qo'rquv va istaklarini tushunishga yordam beradi.

□ Fikrni ifodalash: motivlar orqali muallif o'zining falsafiy qarashlarini, ijtimoiy sharhini ifodalashi mumkin.

Zamonaviy fantastik nasrda motivlardan foydalanishda quyidagi tendentsiyalar keng qo'llanilmoqda:

● Janrlar sintezi: Zamonaviy fantastika ko'pincha turli janrlardagi elementlarni birlashtirib, noyob qorishiq janrlarni yaratadi.

● Ijtimoiy tanqid: Ko'pgina zamonaviy fantast mualliflar o'zlarining ijtimoiy va siyosiy qarashlarini ifodalash uchun badiiy adabiyotdan foydalanadilar.

● Ekologik motivlar: Ekologiya muammolari va inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar zamonaviy ilmiy fantastika fanida tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, motivlar fantastika badiiy adabiyotida asosiy o'rin tutadi, mualliflarga o'ziga xos olamlar yaratish, muhim mavzularni o'rganish va o'quvchilarni qiziqtirish imkonini beradi. Ushbu motivlarni tushunish o'quvchiga asar olamiga chuqurroq kirib borishga va uning badiiy qiymatini anglashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akhmedova Aziza, Motif in Comparative Literature. International Journal of Disaster Recovery and Business Continuity. Vol.12, No. 1, (2021), pp. 2090 – 2094, 2090
2. Frenzel Elisabeth, Motiv- und Symbolforschung (Stuttgart: Metzler, 1970), 29.
3. Freedman, William, „The Literary Motif: A Definition and Evaluation“, Novel 4 (1971), 123-31. Published by: Duke University Press.
4. Putilov B.N. Motif as a plot-forming element // Typological research in folklore. Collection of articles in memory of V. Ya. Propp. - M., 1975.– P. 141-155.
5. Thompson Stith, „Narrative Motif-Analysis as a Folklore Method“ in Folklore Fellows Communications, 161; Helsinki: Suomalainen Tiedeakademia, 1955, 3-9).
6. Propp Vladimir (Morphology of the Folk Tale [trans. Laurence Scott; Publications of the American Folklore Society. Bibliographical and Special Series, 9; Austin, Tex.: University of Texas, 1986], 20-22)

